Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 221 (10818) | 1978 чылдың сентябрь 22, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеН | Өртээ 2 коп.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөртү чыыжының тоску сессиязы

БОЙДУС БАЙЛАКТАРЫН УЛАМ КӨВҮДЕДИР

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөртү чыыжының тоску сессиязы август 21-де СЭКП өбкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңынга болуп эткен. Сессияны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң даргазы депутат **Ю. Л. Аранчын** ажыткан. Сессия ажыттынган сөөлүнде чыыганнар ийи сессия аразында мөчээн депутат Чүргүй-оол Намгаевич Хомушкунуң турааскаалын бүт кырынга тура сактын ёзулаан.

Дараазында Тыва АССР-ниң Дээди Совединге Чөөн-Хемчик районда Шеминиң № 54 соңгулда округундан чаа соңгуткан депутат **С. Ч.-С. Куулар**ның бүрүн эргезин хынаанының дугайында Дээди Советтиң мандат комиссиязының даргазы депутат **А. С. Бойдунуң** илеткелиң депутаттар дыңнааш, депутаттың бүрүн эргезин шынзылар дугайында мандат комиссиязының саналдан киирген доктаалын хүлээп алган.

Сессияның хүн чурумунуң айтырыгларын депутаттар бир үн-биле бадылаан:

Улус депутаттарының Советтериниң бойдус камгалалының дугайында хоойлу-дүрүмну күүседип турарының дугайында.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң чамдык доктаамал комиссияларының составына өскерилгелер дугайында.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын бадылаар дугайында.

Оон соонда сессияның ажылдаар чурумун бадылаан.

Дараазында депутаттар сессияның хүн чурумунда кирген айтырыгларны чугаалажып коорунче киргеН.

Улус депутаттарының Советтериниң бойдус камгалалының талазы-биле хоойлу-дүрүмну күүседип турарының дугайында илеткелди Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы депутат **М. Е. Абрамов** кылган.

Илеткел талазы-биле санал-онал солчуушкуну болган болгаш чугаалашкан айтырыг талазы-биле делгеренгей доктаалды сессия бир үн-биле хүлээп алган.

Сессия хүн чурумунуң дараазында айтырыгларын чугаалашкан. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң чамдык доктаамал комиссияларының составына өскерилгелер дугайында база Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ийи сессия аразында хүлээп алган Чарлыктарын бадылаар дугайында илеткелдерни Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **С. Х. Красный** кылган.

Үстүнде айтырыглар талазы-биле түс-түс доктаалдарны депутаттар бир үн-биле хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөртү чыыжының тоску сессиязы оон-биле бодунуң ажылын доозган.

УЛУС ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ СОВЕТТЕРИНИҢ БОЙДУС КАМГАЛАЛЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ХООЙЛУ-ДҮРҮМНҮ КҮҮСЕДИП ТУРАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы М. Е. АБРАМОВТУҢ илеткели

Бистиң республиканы ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир дөмей, Коммунистиг партияның болгаш ооң лениннчи Төп Комитединиң удурткалгазы-биле СЭКП-ниң төөгүлүг XXV съездизиниң шиитпирлерни, онгу беш чылдың планнарын боттандырар дээш кызымак ажылдап турар. Партияның, бүгү чурттуң амыдралынга онза чугула болуушкын болза СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленуму болган. СЭКП ТК-ның Чиргизе секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң «ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдер дугайында» илеткелинде Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң көдээ ажыл-агыйны хөгжүдер талазы-биле өөлүг чылдарда тургузукчу ажыл-чорудулгазының түңнелдерине бүгү талдыг ханы анализ берингеН. чурттуң экономиказының аграр секторун улам дүрген көдүрериниң оруктары артем ёзузу-биле үндезилеттингеН. СЭКП ТК-ның Пленумунга эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде үүлдер болгаш түңнелдер, хүлээп алдынган доктаал кооператив планының ленинчи идеяларының болгаш принципте рининң сайыраңгай социализм үезинде улам ыңай хөгжүлдези болуп турар.

Республиканың ажылчы чоннары, социалистиг чаршыты улам калбартышаан, 1978 чылдың планнарын болгаш хүлээлгелерин күүседиринге бүгү күжүн салып турар. Беш чылдың үшкү чылының сес айлары эткен. Үлетүрүн ажылдакчылары продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының планнарын ажыр күүсеткен. Пландан ажыр 1,5 млн. рубльдің продукциязын сайгарган.

Тудуг организациялары 70,6 млн. рубльдің капитал салыышкынын шингээдип алган, ол болза эткен чылдың ол үезинден 8,2 хуу хөй. Кол фондуларны 1977 чылдың 8 айларындыгдан 37,1 млн. рубльге азы 34,3 хуу хөйну ажылдага киргеН.

Агаар-бойдустуң эң берге байдалдары турзажок, көдээ ажыл-агыйн ажылдакчылары бо чылын чамдык эки түңнелдерни чедип алган. Сентябрьның 1-де байдал-биле алырга, эткен чылдың бо үезинге деңнээргे, эзт садары 1322 тонна азы 14,2 хуу, суттү—294 тонна азы 1,6 хуу хөй болган. Малдың болгаш куштуң баш саны өскен. Мал төлүн бызааны 600 башка, аңай болгаш хураганны 33 муң башка хойну алган. Малдын өлүп хораары кызырылган. Эки түңнелдер-биле чергелештир шыңгыы четкестер бисте бар боон турар. Үлетүр продукциялын сангарарының 9 айлар планын 1,5 бүдүрүлге, анатн продукция бүдүрериниин—14 бүдүрүлге күүсетпээн. Күрүневи капитал салыышкынны бо үе иштинде 77,2 хуу шингээттингеН, кол фондуларны ажылгалга киирериниң планы 50,6 хуу болган. Эрткен чылдың деңнелинге бодазрга, дүктү болгаш чуурганы садары пинти республикада, эштн болгаш сүттү садары чамдык ажыл-агыйларда кудулаан.

Үлетүр продукциязын бүдүрер болгаш сайгарар талазы-биле планнарны база социалистиг хүлээлгелерни чыл төнчүзүнге чедар арткан үеде чугаажок күүседир талазы-биле тудугда, садыгда, чоннуң амыдырал хамдырылгазында хожудаашкыннарны чайлаңдыр талазы-биле соңгаарладып болбас хемчеглерни совет болгаш ажыл-агый органнары алыр ужурлуг.

Бойдус байлактарын комплекстиг болгаш чөв ажыглаарының база бойдусту камгалаарының айтырыглары Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң доктаамал кичээнгейинде турар болгаш олар туруштуг болгаш чүткүлдүг шиитпирлеттинин турар деп, илеткелни демдеглээн. СЭКП-ниң XXV съездизинге бо айтырыгларже биза кичээнгей салдынган. СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинде эш Л. И. Брежнев «Бойдусту ацгы-ацгы ажылган болур. Бодунуң соонга үнүп-хүжүт чок, амыдырал чок, кижиге хоралыг девискээрни арттырын каап болур,—мындыг чижекти кижи төрелгеткенинң төөгүзү эвээш эвести билир. Бойдусту чаагайжыдар, бойдуска ооң амыдыралы күштерин бүрүнү-биле пептерединге дузалаан болур болгаш дузалаар хөрек эштер. «Чечектелип турар бүлүнү дээр бөдүүн болгаш бүгүдеге билдингир чугаа бар болгай. Кижилериниң белин, дуржулгазы, оларның бойдуска хандакшылы болгаш ынакшылы ёзулуглa кайгамчык үүлүү кылып турар черлерни ынчаар адап турар. Бо дээрге бистиң социалистиг оруувус-тур».

СЭКП-ниң XXV съездинде ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын 1976—1980 чылдарда хөгжүдериниң Кол утпашмышчиларынга долгандыр турар бойдус үүлдерни камгалаар, бойдус курлавырларын чөв ажыглаар болгаш катап тургузар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылгаш, боттандырар сорулганы салган.

Амгы үеде эртем-техниктиг революциялын, үлетүрүн, көдээ ажыл-агыйның, хоорай тудуушкунуун, экономиканың бүгү адырларының шапкын хөгжүлдезиниң байдалдарында бойдус камгалалын болгаш бойдус курлавырларын чөп ажыглаарын улам экижидери улуг ужур-дузалыг болуп турер. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1972 чылдың декабрьда хүлээп алганы «Бойдус камгалалын күштелдирер болгаш бойдус курлавырларын ажыглаарын экижидер дугайында» доктаалды база Россия Федерациязының «РСФСР-ниң бойдузун камгалаар дугайында» Хоойлузу бойдус байлактарын эц-не ажыктыг, эртемге үндезилен ажыглаарынга болгаш бойдус камгалалын күштелдиреринге таарымчалыг байдалдарны тургузар, бүгү хамаатылар бойдусту хумагалаар, ону камгалаар хүлээлгелиг деп айыткан.

Бистиң республикавыс аргаарыглар, хемпер, хөлдер, дириг амытаннар, казымал байлактар-биле бай. Моон ужурунда бойдус курлавырларын чөп ажыглаар болгаш оларны камгалаар талазы-биле аажок улуг ажыл-чорудулгалыг бис. Республиканың улус депутаттарының Советтери болгаш ажыл-агый органнары партияның область организациязының удурткалгазы-биле бойдус камгалаар талазы-биле чогуур ажылдарны чорудун турар. Бойдус курлавырларын чөп ажыглаарынче, камгалаар арттырарынче база көвүдеринче угланган хемчеглер ажылдан кылдынган болгаш шингээдип алдынын турар. «РСФСР-ниң бойдузун камгалаар дугайында» Россия Федерациязының Хоойлузунда черни көдээ ажыл-агыйга бүдүрүгенин кол фондузу кылдыр камгалаарынче улуг кичээнгей салдынган. Бистиң республикада көдээ ажыл-агыйга ажыглалдыг черлер 3,7 млн. гектар болуп, бүгү чер курлавырларының 22 хуузун эзлеп турар. Черни чөп ажыглаарының кол фактору болза оларны үревези болгаш үнүш-дүжүткүрүн бедидери болур. Республиканың хөрзүп-климаттыг байдалдарының, көдээ ажыл-агыйның интенсивтиг хогжүлдезиниң, тудугуун болгаш үлетүрүнүң улуг хемчеелдиг апарганының ужурунда хөрзүнү хат болгаш суг эрозиязындан камгалаары көдээ ажыл-агыйда эң чугула айтырыгларның биредзи болу берген. Амгы үеде республикада тараа шөлдериниң 500 муң гектарынаң 370 муң гектары хат эрозиязынга болгаш 25 муң гектары суг эрозиязынга янзы-бүрү хире чергези-биле таварышкан.

Тараа шөлдерин болгаш көдээ ажыл-агыйның оскедаа черлерин ажыглаарын экижидер талазы-биле, оларны эрозиядан камгалазары-биле республиканың совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары тодаргай ажылды чорудун келген. 1974 чылда организасаажыл-агыйжы, агротехниктиг, гидротехниктиг болгаш арга-арыг мелиоративтиг хемчеглериниң комплекезиниң оптималдыг болгаш хөрзүнүң дүжүткүрүн хевээр арттырарынче угланган агротехниктиг, мелиоративтиг болгаш эрозиядга удур хемчеглериниң комплекезин күүсетпээниниң түңнелинде сөөлгү чылдарда черниң эрозиядга алзыр чоруу уламчылаан турбушаан.

Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Эрзин, Тес-Хем районнарының, «Ак-Туруг», «Найырал», «Совет Тыва», «Бурунгаар», «Кызыл тук» болгаш өске-даа совхозтарның тараа шөлдеринде эрозиядга удур хемчеглерни онза багай пептерединге турар. Дуржулга-үлегерлиг беш ажыл-агыйларның чаңгызында-даа («Көк-Тей», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Күш-ажылдың хостуу», «Тиилелге», Дуржулга станциязы) хөрзүн камгалаар тарылга эзлештирилгезин долузу-биле киирбээн болгаш шингээдип албаан. «Большевик», «Чыраа-Баазы» болгаш «Улуг-Хая» совхозтар мурнунда туруп турган дилиндектерни ацдарын алганнар. Эрзин болгаш Тес-Хем районнарының ажыл-агыйларында культуралары дилиндектен тургузарын үрен турар. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Тиилелге», «Барлык» болгаш чамдык өске-даа совхозтар камгалал арга-ыыш тарылгазынга черни чогуур үезинде үндүрүп бербес, ооң түңнелинде ыыш олуртузгазын чайын эвес, а часкы чер ацдарылгазының үезинде чорудун турар.

Хат болгаш суг эрозиязындан хөрзүнүң камгалазрының хемчеглериниң системазында органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни ажыглаары улуг ужур-дузалыг. Бичалаа-даа республиканың хөй-хөй ажыл-агыйлары ол чугула агротехниктиг аргага

(Уланчызы 2-ги арында).

Сессияның ажылының үезинде.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ТӨЛӘӘЛЕКЧИЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ХУРАЛЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң төлөлекчилер чөвүлелиниң хуралы август 21-де, эртен, СЭКП өбкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңынга болган. Хуралды Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Даргазы **Ю. Л. Аранчын** чоруткан.

Төлөлекчилер чөвүлелиниң хуралы Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөртү чыыжының тоску сессиязының хүн чурумунуң айтырыгларын болгаш сессияның ажылдаар чурумун чугаалашкан, бо айтырыглар талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң киирип келген саналларын чүүлдүг деп киргеН.

АЗЕРБАЙДЖАННЫҢ НАЙЫСЫЛАЛЫНГА ӨӨРҮШКҮЛҮГ УТКУУШКУН

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ Бакуда чеде бергени

БАКУ, сентябрь 20. (СӘТА-ның тускай корреспондентизи). СЭКП ТК-ның Чиргизе секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневти Азербайджанның найысылалының чурттакчылары бүгүн улуг хүндүткел болгаш өөрүшкү-биле уткаан. Баку хоорайга Ленин орденин тыскырынга турааскаткан байырлаларга ол киржир.

Эш Л. И. Брежнев-биле кады СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның Чиргизе секретарының дузалакчызы А. М. Александров, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүнү, СЭКП ТК-ның Делегей информациязының салдынның эргелекчизиниң бирги оралакчызы В. М. Фалин, СЭКП ТК-ның хөректер эргелекчизиниң оралакчызы М. Е. Могилевец чеде берген.

Баку вокзалының перронунга Леонид Ильич Брежневти СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Азербайджанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Г. А. Алиев, Азербайджан ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. А. Халилов, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. И. Ибрагимов, Азербайджанның Компартиязының ТК-зының бюро кежигүннери болгаш кежигүннеринге кандидаттар, партияның Баку хооркомунуң бирги секретары А. Г. Керимов, Баку хоорхүүскомунуң даргазы А. Ю. Мамедов, партия хооркомунуң бюро кежигүннери, күш-ажылчы коллективтерниң хөй санныг төлөлекчилери, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары чүректиг ханыгындан хүндүткел-биле уткаан.

Уткуушкунга ССРЭ-ниң электротехника үлетүрүнүң министри А. К. Антонов, Закавказьениң Кызыл Тук орденниг шериг округунун шеригларының командылакчызы генерал-полковник О. Ф. Куляшев, Закавказьениң Кызыл Тук орденниг кызыгаар округунуң шеригларының начальниги генерал-майор Н. И. Макаров, байырлаларда барган делегациялардың удуртукчулары — Грузияның Компартиязының Тбилиси хооркомунуң бирги секретары Т. Н. Ментешашвили, Армениянның Компартиязының Ереван хооркомунуң бирги секретары Л. Н. Нерсесян олар киришкен.

Эш Л. И. Брежневке хоорайның хүндүлел дугаарын тыыскан. Боодал-боодал чечектерни Леонид Ильич Брежневке пионерлер аппарып тудускан.

Хоорайның байырлалдыгыбиле шиметтингеН кудумчуларынга болгаш шөлдерге вокзалдан бүгү орук дургаар чүс-чүс муң бакужулар чыыдган. Олар эргим аалчыга чүректиң хаңзындан байыр чедирип турганнар. Хоорайның хөй-хөй чурттакчыларының холдарында, бажыңнарының баарында — транспарантылар, «Совет Эвиделиниң төрөөн Коммунистиг партиязынга алдар!», «Бистиң Төрөөн чуртувустуң улустарының бузулбас найыралы дем-гереазин!» дээн лозуңнар, Чер кырынга тайбың дээш, совет кижилериң чаагай чоруу дээш могат чок ажыл-чорудулгазы дээш Л. И. Брежневке өөрүп четтиришкиниң сөстери.

Совет Азербайджанның найысылалының ажылчы чоннары-биле Л. И. Брежневтиң чылыг ужуражышкыны партияның болгаш чоннуң бүгүлбас сырый каттыжышкының, совет кижилериң боттарының күжүн, энергиязын, чогаадыкчы тывышкының коммунизм тургузуушкунунга бараалгадыр дээр чүткүлүн база дагын көргүскен.

ХАНЫ ХҮНДҮТКЕЛ

БАКУ. (СӘТА-ның тускай корр.). Бакунуң Владимир Ильич Ленин аттыг төп шөлүнде Коммунистиг партияның үндезилекчизинге, Совет күрүнениң тургузукчузунга турааскаалды тургускан.

Сентябрь 21-де Л. И. Брежнев аңаа чораан. Революцияның баштыңызының турааскаалынзың чанынга чечектер салган. «Улуг Ленинге СЭКП ТК-ның Чиргизе секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтен» деп бичиктиг кызыл кожаа-биле оларны баглаан.

Л. И. Брежнев-биле кады СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Азербайджанның Коммунистиг партиязының ТК-ның бирги секретары Г. А. Алиев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко, Азербайджан ССР-ниң удуртукчулары, Закавказьеге революстуг шимээшкиниң хоочуннары чораанар.

Совет эрге-чагырганы турузары дээш демиселге боттарының амы-тынын бергеннериң дугайында турааскаалды Бакунуң чурттакчылары ыдыктыы-биле кадагалаан чоруулар. Бакунуң маадырлыг 26 комиссарларының — Азербайджанга Совет эрге-чагырганы тургузары дээш идепкейлиг демиселчилериң маадырлыы-биле өлген хүнүндеп бөөр алдан чыл болган.

Оларга алдар болдуруп, республиканың найысылалында мемориал турааскаалды тургускан. Мемориал ансамблиниң оргузунда кыыскан мөңге оттуң чанынга Л. И. Брежнев сентябрь 21-де чечектер салган.

Эштер Л. И. Брежнев, Г. А. Алиев, К. У. Черненко хосталга дээш демиселчилериң турааскаалын минута иштинде ыыт чокка ёзулаан хүндүлээннер.

ЧЫЛЫГ БЕСЕДАЛАР

Бакуже орук аайы-биле сентябрь 20-де Л. И. Брежнев СЭКП-ниң Дагестан өбкомунуң бирги секретары М.-С. И. Умаханов-биле, автономиуг республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ш. М. Шамхаловбиле болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Умалатовбиле беседа кылган. К. У. Черненко ол беседага киришкен.

Беш чылдың үшкү чылын Дагестанның ажылчы чоннары чедишкиниг доозун турарын эш Умаханов дыңнаткан. 1978 чылдың төнчүзүнге чедер автономиуг республиканың үлетүрү бүдүрүшкүн хемчеелиниң талазы-биле беш чылдың үш чылының онаалдаларын фруктулардан өскезин ажыр күүседир. Үүш болгаш мал ажылының продуктуларын күрүнете садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелер күүсеттинин турар.

Республиканың чоннуң чаагай байдалын бедидериниң, ооң хөй националдыг культуразын хөгжүдериниң айтырыглары чедишкиниг шиитпирлеттинин турар.

Орук аайы-биле-даа бол. Дагестанга база катап келир арганы болганына өөрүп турарын эш Брежнев чугаалаан. Чаа-чаа чедишкиннерлиг болгаш чедимчелериг болуруп автономиуг республиканың коммунистеринге болгаш бүгү ажылчы чоннарынга ол күзээп.

(СӘТА).

ЧЕДИИШКИННИГ ТҮҢНЕЛДЕР

АДДИС-АБЕБА. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов баштаан совет партия-күрүне делегациязы социалистиг Эфиопияның Түр шериг административтиг чөвүлелиниң чалаанын ёзугаар ол чуртка албанның аян-чоруун ылгаш, оортан септябрь 20-де чурт үүнүкен.

Боле дээр делегей аэропортунга совет делегацияны Түр шериг административтиг чөвүлелдиң Чиргизе секретары Фыкре-Селассие Вогдересс, чөвүлелдиң Доктаамал комитединиң болгаш социалистиг Эфиопияның Түр шериг чазааның кежигүннери, албанның өске-даа кижилери үдээн.

Түр шериг административтиг чөвүлелдиң даргазы эш Менгисту Хайле Мариамга болгаш Эфиопияның өске-даа удуртукчуларынга, бүгү эфиопи улуска хүндүткел, найыралчы ёзу-биле хүлээп алганы дээш В. В. Кузнецов ужудун үүнүптериниң мурнунда совет партия-күрүне делегациязының кежигүннериниң мурнундан үреткиг ханыгындан өөрүп четтиришкиниң илергейлээн.

Аян-чоруувустуң түңнелдеринге сеткиливис өөрүп деп, ол медегээн. Эш Менгисту Хайле Мариам-биле, Эфиопияның өске-даа удуртукчулары-биле ужуражышкыннар болгаш беседалар кончуг тодаргай болгаш үре-түңнелдерлиг болган.

Чугаалажышкыннар үезинде совет-эфиопи харылзааларының байдалынга кин тала сеткил ханышкының илергейлен, ССРЭ-ниң болгаш Эфиопияның аразында найыралчы харылзаа-байдалдарының болгаш кады ажылдажылганың үндезиниериниң дугайында Декларацияның негелделеринге база СЭКП ТК-ның Чиргизе секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң болгаш Түр шериг административтиг чөвүлелдиң даргазы Менгисту Хайле Мариамның ужуражышкыннарының үезинде чедип алдынган дугуржуушкунларга дүүштүр ол харылзааларны улам ыңай бүгү талалыг хөгжүдериниң болгаш быжыглаарының перспективаларын төлевилээн. Чугаалажышкыннарның түңнелинде экономиктиг харылзааларны хөгжүдериниң талазы-биле совет-эфиопи чугула чаа дугуржулгаларга ат салган.

Делегейниң кол айтырыгларының — тайбыңныг, дүнкүүрүг чоруктуң чавырлышкынының, колониализмге удур демиселдиг айтырыгларының талазы-биле бистиң туруш-бодалдарывыстың ижин чоруун санал-онаалдар солчуушкуну бадыткаан.

Эфиопияның черинге чоруун турганывыстың үезинде ооң улузунуң амыдыралы-биле чоок танышкар, бодуун эфиопи ажыл-ишчилер-биле ужуражыр арганы болдувус. Совет Эвиделиниң, совет кижилериң эфиопи улус шынчы, найыралчы чылыг сеткил-биле көрүп турарын чер болганга үргүлүү көрдувус. Ол ужуражышкыннарның эвилеп болганын утпас бис.

Эфиопияның күш-ажылчы, талантылыг улузунга чаагай чоруукту база тайбың тургузукчу ажыл-ижинге, чаа социалистиг Эфиопияның тургузуушкунунга чедишкиннерин В. В. Кузнецов түңнелинде күзеп чугаалаан.

В. КУЛИКОВ, Ю. ШИЧУГИН.

СЭТА-ның тускай корр.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң дөртку чыыжынның тоску сессиязы

БОЙДУС БАЙЛАКТАРЫН УЛАМ КӨВҮДЕДИР

(Эгези 1-ги арында).

чогуур кичээнгейни салбайн турар. Чижээлээрге, 1977 чылда Кызыл районнуң совхозтары бир гектар тараа шөлүнге 2,2 центнер органиктиг чемишчидилгени, Тес-Хем районнуң совхозтары 3,3, Эрзин районнуң совхозтары чүгле 1,7 центнер органиктиг чемишчидилгени чаштырганнар. Ол болза санаадан турар норма-чижектен барык-ла чүс катап аз.

«Өөк», «Тиделге», «Кара-Хаак», «Коммунизмниң хереле», «Кызыл тук», «Россия», Карл Маркс аттыг, С. К. Тока аттыг, «Октябрь 30 чылы», «Искра», «Мурнакчы» совхозтар минералдыг чемишчидилгелерни үреэнгер-биле кады одурулган чаштырарының орнунга оларны быдарадыр чаштырып турар.

Көдээ ажыл-агый шөлдериниң үрелири чүгле эрозиядан эвес, харын үлетпүрүн болгаш тудутпун хөгжөөнү-биле база боон турар. Республиканга чорутқан инвентаризациянның сан-тыңы-биле алырга, амгы үеде 454 гектар үрелген черлер бар, оларның иштинде 259 гектар черни болбаазырадып кылган болгаш ону катап ажыглалга киирер.

Автоөруктар тударының болгаш ажыглаарының бүдүрүлге эргелели улуг хажыдышкынарны кылып турар. Ажылган каапкан онгарларны болгаш түр када эөлеп турган черлерни катап ажыглалга киирбес, черни дүжүткүр каъдын орукка төп турар. Чижээ, Кызыл—Самагалдай аразында автоорукту тудуп турган, ДСУ-3 «Суклак» совхозтуң 92 гектар тараа шөлүн үрээн. Автоөруктарның хөй кезиниң хажыызында суг чайладыр онгарларны болур-чогуурулу-биле кылбаан, турун каапкан төштерни, ыыштарны, даштарны хевээр арттырын каан, арга-арыгның болгаш көдээ ажыл-агый шөлдериниде дөнгер болгаш онгарлар артып калган.

Чер-чер Советтери, Көдээ ажыл-агый министерствозу, оон чер ажыглаар болгаш чер тургузуунуң килдизи, совхозтарның удуртукчулары черни ажыглаарында ажыл-агыжы эвес орукту чайладырынче улданган дээштиг хемчеглерни ап чорударына хүн бүрүнүң контролюн тургусаанындан бо бүгү боон турар. Черни ажыглаарын экижидери-биле совет органнар, Көдээ ажыл-агый министерствозу, Мелиорация болгаш суг ажыл-агыының министерствозу, «Скотопром» трест, «Сельхозтехниканын» республика каттыжыышкыны чогуур ажылдарны чорудар ужурлуг.

Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик болгаш Улуг-Хем районнарда суг эрозиязынга таваршыкан черлерни дескилеп, куруктурар талазы-биле ажылдарны чорудары чугула. Ынчангаш Көдээ ажыл-агый министерствозу хөй чылдыр сигененнерни үрезиннерин чогуур хемчээлге тывар сорулгалыг.

Тарылга шөлдериниче сугну аная-ла аксыа, суттарар арганы соксадыр болгаш суттарылганын депшилгеликтиг аргалардың калбаа-биле кептедирги чугула. Минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелерни бирги ээлчегде суттаттыг черлерге болгаш эрозиягa таварышкан черлерге төп, ховулар камгалалының ыыш олуртур ажылдарын план ёзугаар чорудар, автоөруктар, электри болгаш телефон шугумнары, суттарылга системалары болгаш өске-даа объектилерни тудары-биле чер үзүн бээринге контрольду күштелдирер, хову ажылдары доостурга черни чогуур үезинде культивастаар ажылдарны чорудар.

Черни тетчеглээр чоруктун фактылары-биле шинтирлиг демисселди чорудар, оруктар, бугалар чанында бүгү черни бүрүн ажыглаар, бүгү черни бүрүткелии ажыл-агый бүрүүнге кылыр, агрономия албаныны деңнелии бедидер, чер ажылының айтырыгларын шинтирлээринге удуртукчу кадрларны киржилгезин бедидер.

Бистин республиканың бойдус курлавырларының арызынга кол черни Тываның дескээринің 47 хуузу боон турар арга-арыг ээлеп турар, тудуг материалының курлавыры бир миллиард кубометр ажыг боон турар деп илеткелчи оон ыкай чугаалаан. Арга-арыг болза суг балансызының болгаш климаттың таарыштырыкчызы, кислородтуң бүдүрүкчүзү болгаш үлетқарыун атмосфераже үндүр октап турар хоралыг артынчыларын арыглап турар чүүл болур. Арга-арыг хөрзүнүүн үрелирин болдурбас болгаш үнүшдүжүктүр чоруун бедидип турар. Арга-арыг — бистин национал байлаавыс, ону биледиг ажыглаар хөрек.

Бо талазы-биле республиканда ажылдарны чорудуп турар. Бойдус камгалал хемчеглериниге чыл санында 1,5 миллион рубльди үндүрүп берип турар, 4400 гектар черге арга-арыгны катап тургузар ажылдарны чорудуп, 2100 гектарга ыыштарны олуртуп турар. Арга-арыг тургузуунуң ажылдарын боттандыварын дооскан, күрүнеениң арга-арыг камгалалының штады өскен, ыыш ажыл-агыйының бүдүрүлгелериниң материал-техниктиг базазы быжыккан.

Оон-биле кады республиканга арга-арыгны камгалаар болгаш катап тургузар талазы-биле ажылдарда улуг четнестер бар. Ыыш белеткээр черлер арга-арыгны ажыктыг эвес ажыглап, будулгаазынарны болдуруп турар. Оларның саны республикада чүс хире. Олар тудугунуң дилер ыыштарын ужуруп алгаш, үнези биче, оларны ыыштарны сыптарга хевээр арттырып турар.

Ылангыя одалга үлетпүр эргелелиниң Улуг-Хем ыыш үлетпүр ажыл-агыйы, «Тыва көдээ тудуг» трестиң Туранда болгаш Шуурмакта ыыш белеткээр пунктулары, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның Сарыг-Септе ыыш белеткээр пунктузу чижектиг ыыш белеткээр черлер улуг хажыдышкынарны болдуруп турар. Чижээ, Улуг-Хем ыыш үлетпүр ажыл-агыйының Чербиде ыыш белеткээр пунктузу сөөлгү он чылдарның дургузунда 500 муң кубометр тудуг ыыжын кескеш, чиге болгаш одалгага хереглээр 1 миллион кубометр ыыштарны сыпта арттырган, оон 6 муң кубометр хирезин оруктар, алаактар дурглар октаан, а 15 муң кубометрни Черби көдээ Советининиң девискээринде 30 гектар черде кагылаакан.

Шуурмакта болгаш Туранда ыыш белеткээр пунктуларының девискээринде ужургаш, кагылаакан 20 муң кубометр хире ыыштар сиген кезер шөлдерде болгаш совхозтарының одарларында бок боон чыдар. Ыыш белеткээр бо черлер арга-арыгны кара туразында кезер чоруктарны болдуруп турган. Чүгле эрткен чылын бөзин Туранда ыыш белеткээр пункт кара туразы-биле 1136 кубометр, Сарыг-Сеп пунктузу —607 кубометр ыыштарны кескен, ол-ла пунктулар 95 гектарга чаа үүн орган чаш ыыштарны узуткаан.

Салдадыышкын үезинде хөй ыышты чидирин турар. 1977 чылда болгаш бо чылдың баштайгы чартыында Улуг-Хем ыыш үлетпүр ажыл-агыйы ийи муң кубометр ажыг тудуг ыыжын чидиргеш, улуг когаралга таварышкан.

Ам чүүн-даа мурнунда көл сорулга болза чер-чер Советтери, ыыш ажыл-агый органнары ыыш белеткээр черлер фондузун үзүл бээринге, ыыжын кескен черлерни хүлээп алырынга кошкаш дивес контрольду тургузары, тудуг ыыжын чөп ажыглаары болгаш ыышты ажылдан хылырының технологиязын хажыктан ыыш белеткекчилериниң эн шынгыы хемчеглерни көргүзери болур.

Бистин арга-арыгыска эн-не кол айыл болза часкы болгаш чайгы кандаашкынныг үеде үнер өрттен боон турар. Оларның саны сөөлгү чылдарда кызырылбайн турар. 1976 чылда 1967 гектар арга-арыгга өрт болган, 1977 чылда —1443 гектарга, а бо чылдың сентябрь 1-ге чедир 2994 гектарга өрттен кыпкан.

Республиканың ыыш ажыл-агый эргелели оон арга-арыг камгалаар органнары арга-арыгны өрттерден камгалаарында боон турар четчестерни агаар-бойдустуң таарымча чок байдалы-биле агартырын ораалдажып турар. Оон-биле кады республиканың арга-арыгларынга өрт аймылын үндүрбес чурумнарны сагыырынга күүне контролюн чедир боттандырбайн турар болгаш өртке удур профилактика талазы-биле ажылдарны чогуур деңнелге чорутпайн турар. Өрт болдурган бурулуг кижилерни илередир, оларны харыы-салгага киирер талазы-биле ажылдарны хөй районнарда чедир чорутпайн турар. Бо талазы-биле ыыш ажыл-агый органнарының ажылдакчыларынга чер-черде милиция болгаш прокуратура органнары четпес дузалаан турар.

Улус депутаттарының Таңды, Улуг-Хем, Кызыл, Тожу район Советтериниң күүскомнары өрттерден арга-арыгны камгалаарын экижидер талазы-биле боттарының хүлээп алган шинтирлериниң күүселдезин көшкак контрольдан турар.

Арга-арыгны өрттерден камгалаарынга кижизидилге айтырыын чедир чорутпайн турары база салдарлыг. Амгы үеде арга-ыыш-да иштинге чоруур кижилерге чогуур чөпшээрелдиг болган турарын чедип алыр хөрек.

Хөй-иштите өртке удур домисел талазы-биле чугула роль онаажып турар. Оларның идепкейлиг киржилгеи чокка бо айтырыг үзе шинтирлеп ыыдаттынмас-даа. Арга-ыыштыг черлерге болгаш хемнерге-даа дыштанныкчыларның өртке удур база санитарлыг дурумнерни сагыырыче эн шынгыы кичээнгей салыр ужурлуг.

Арга-арыгны катап тургузарында шынгыы четпестер бар. Ыыш ажыл-агыйларының ыыш культураларын катап тургузарының дурумнерни үрээринден, ыыш тарыыр черлерни ыын эвес шилип алганындан чылдын-на дыка делгем шөлдерге олурткан ыыш өлүп турар. Чүгле сөөлгү чылдарда тарыа олурткан иштин шөлү 10,4 муң гектар черниң 1178 гектарынын ыыжы сөөлгү беш чылдың иштинде узуткаттынган. Ыыш тарыа өстүрерде чер-черниң Совет болгаш ажыл-агый органнары-биле сүмелешпес түүнелиинде ыышты мал-маганның хөй өттап, чыгыыр черлеринге, мал сүрер оруктарга, ыыш аймааның чайгаар үнген черлеринге олуртур таварылгалар бар.

Ыыш ажыл-агыйының эргелели болгаш оон органнарыдаа ыыш олуртурунуң перспективтиг планнарын районнар аайы-биле ажылдап кылыр, ол айтырыгны райкүүскомнар, көдээ Советтер, көдээ ажыл-агый органнары-биле дугуржур ужурлуг.

Бистиң республика үнелиг эм болур чыжыргананы катап тургузар талазы-биле улуг аргаларлыг. Ынчалза-даа сөөлгү чылларда чыжыргана сыптары узуткаттының, оон үнген шөлү кызырлып турар. Бир эвес 1969 чылда ол беш муң гектар черге үүнүп турган болза, 1978 чылда ол чүгле 4581 гектар черде арткан, оон 240 гектары ону тарып, өстүрген чер боон турар. Ылангыя Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем районнарда чыжыргана шөлү дыка кызырылган.

Бир эвес шалып хемчеглер албас болза, каш-ла чыл болгаш, чыжырганалыг черлер узуткаттының болур. Ыыш ажыл-агыйының эргелели, улус депутаттарының Советтери, чыжырганалыг черлерни шыңгыы камгалаарын хандыр, ону тарып өстүрер черлерни калбартырының, чыжыргананы ажаан алырын чүрүмчударының, оон олуртур материалын өстүрер түскай черлерни тургузарының, барын районнарының буга-сумун уннарынга чыжыргананы олуртуруунуң бо талазы-биле ажылды эртемге ханызы-биле үндезилеп чорударының хемчеглерни алыр ужурлуг.

Республиканың арга-арыглыг черлериниң 45 хуузун үнелиг пөш ыыш ээлеп турар. Пөш тооруун ажаан алыры чыл келген тудум-на улам эвээжеп, пөштүг аргаларга өрттен үүнүп турар. Ол черлерге корум-чурумну тургузар талазы-биле ыыш ажыл-агыйының эргелели чогуур негелдеги салбайн турар болгаш ыыш белеткелчилериниң ажылынга контроль кошкак, ыышты катап тургузарының хемчээлге четпес, өртке удур хемчеглер албайн турар.

Ыыш байлактарын таарымчалыг ажыглаары болгаш ону катап тургузары шинти күүнениң чугула сорулгазы болур. Республиканың ыыш ажыл-агыйының эргелели РСФСР-ниң 1978 чылдың август 8-те дүзээп алган ыыш Кодекизинге үндезилээш, ыыш курлавырларын таарымчалыг ажыглаар, ыыштың чайгаар үнерин болгаш тарып олуртурун калбартыр, ыыш байлактарын ажыглаар талазы-биле хемчеглериниң системазын ажылдан кылза чогуур. Арга-ыыш ажыл-агыйын хөгжүдериниң чингине планын ажылдан кылгаш, аная ыыш ажыглаарының технологиязын хажык чокка күүседириниң, чаш ыыштарны бүрүү-биле камгалаарының, ыышты ажыглаарын корум-чурумчуларының айтырыгларын көөр ужурлуг.

СЭКП ТК болгаш Совет чазак бойдус камгалаарының хемчеглерни боттандырын чорударда, суг үүлдерни таарымчалыг ажыглаар, ону камгалаарынче улуг кичээнгей салып турарын илеткелчи чугаалаан. Бистиң республиканың девискээринде дыка хөй хемнер, хөөлбектер бар болганда, ону ак-көк хемнериң чүрү деп адаан-даа турар. Балык-байлаашы хемнериң иштинде хемчээли 5605 километр, а хөлдериниң шөлү —61,5 муң гектар боон турар. Суг үнер черлерни хирлеп, боңталырындан камгалаары, суг курлавырларының эвээжээрин болдурбазы, ылангыя бистиң республиканың байдалынга эн чугула боон турар. Суг курлавырларының девискээр аайы-биле деп-дески эвес хуваатты-ган чоруу республиканың чамдык ажыл-агыйларының суг айтырыын шыңгыырадып турары. Оон ужурундан районнарның хөй кезиниң ажыл-агыйларында чер иштиниң суун ажыглаарын эн-не камналгалыг көөру улуг ужур-дузалыг боон турар.

РСФСР-ниң суг дугайында Кодекизиниң негелделерин барымдаалаан, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүсөкчи комитеттери республиканың девискээринде суг камгалалын экижидериниче угланган айтырыгларны үзүгүс эвес удаа чугаалажып көрген. А министерстволар болгаш ведомстволар суг ажыглакчызы —ажыл-агыйларның удуртукчулары суг алыр черлериниң санитар-техниктиг байдалы дээш, сугну өрүмнеп сорудуларын ажыглаарының техниктиг шын байдалы дээш шынгыы контрольду тургузар хүлээлгелиглер. Ынчалзажок чамдык үлетпүр бүдүрүлгелериниң, совхозтарның удуртукчулары санитар-хайгааралының база балык камгалалының инспекция органнарының негелделерин тооваан, сугларны бүдүрүлгениң бок артынчызы-биле хирлендирерин уламчылап турар.

Хоорайларның суг ыыглаар черлерин тургузарынга чыл санында хөй түнүг акша-хөрөнгүни түскайлап берип турза-даа, ону чедир шингээлин албайн турар.

1977 чылда сугну хирлендирген 119 таварылгаларны балык камгалалының органнары илереткен. Оон кол чылдагааны Ак-Довурак, Кызыл хоорайларның, Хову-Аксы суурның канализациязының болгаш база аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң бок хирлендириишкининден боон турар. Кызылдың зүт комбинады, пиво, хлеб, туйбу заводтары, «Водоканал» эргелели чыл санында-ла 4 млн. кубометр хире арыглаттынмаан сугну Улуг-Хемче аксып турар.

Химиктиг ашталга черниң, алгы заводунуң, чумага удур станциянның, столоваялар болгаш ресторанның трезинин, амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң, республика эмнелгезинин, ылангыя оон инфекциялыг салбырының хоорай канализациязынче каттыжып кирип турар хирлиг суглары онза айылдыг боон турар. Ол бүдүрүлгелер болгаш албан черлери боттары суг арыглаар черлерлиг турар ужурлуг. Улуг-Хем ыыш-үлетпүр ажыл-агыйының суг арыглаар чери ону ажыглалга киргениниң эгезээш, ажылдаваан болгаш чоогунда суглары хирлендирерин үргүлчүлевишаан. Кызыл, Чадаана, Шагаан-Арыг хоорайларның хем эриинде хуу бажыннарының чурттакчылары бок-биле суглары хирлендирерин үргүлчүлеп турар.

Министерстволар, ведомстволар улус депутаттарының чер-чер Советтери суг камгалалын улам ынай экижидер сорулга-биле санитар камгалалының чурумун шынгыы сагыырын хандырар ужурлуг.

Аныыр-тывыжынга ажыглаар аңнарның болгаш куштарның амыдыран-чурттаарынга таарымчалыг ажыглалдыг черлер республикада 16,6 миллиониге та болуп турар. Аныыр-тывыш ажыл-агыйын организаастаар талазы-биле ажылды ол улуг девискээрде чорудуп турар. Амгы үеде аныыр ажылының ажыглалдыг черлериниң хөй нуруузун аныыр-тывыш ажыл-агыйларынга быжыглаан. Олар дээрге республиканың аныыр-тывыш ажыл-агыйының эргелели, Респотребсоюз, ачылларның болгаш балыкчылаарының иштилели-дир. Күрүнеениң курлавыр фондузу 5,7 миллион га боон турар. Республиканың бүгү-ле аныыр-тывыш ажыл-агыйларының болгаш кооперация аныыр-тывыш ажыл-агыйларының аңнаарынга иштин шөлү 8 миллион гектар черни берген, район бүрүзүнге аныыр ажыл-агыйын хөгжүдериниң перспективтиг планын тургускулаан. Республиканың девискээринде 725 муң гектар он бир заказник черлер бар, оон иштинде республика (РСФСР) ужур-дузалыг 181 муң гектар шөлдүг черни Азаста тургускан. Заказниктерни организастаан тургусканы аныыр-тывыжынга херегээр аңнарның болгаш куштарның санын өстүрүп-биле чергелештир оларны дээштиг камгалаар база биотехниктиг хемчеглерни чорударынга дүүжүп турар болгаш оларның курлавырын тургузарынга таарымчалыг байдалды берип турар.

Арга-ыыштың эн-менин болгаш өске-даа дириг амытаннарын камгалаар болгаш ажыктыг ажыглаар ажылды күрүнеениң аныыр хайгааралы албаныының охотоведтери, заказниктериниң егерлери, кооперация аныыр ажыл-агыйлары болгаш аңчыдарының база балыкчыларның иштилели боттандырын турар. Күрүнеениң аныыр хайгааралы, ИХМ-ниң, прокуратураның, ыыш камгалалының болгаш аная сонуургалдыг өске-даа органнарның каттышкан күүжү-биле тотчеглекчилерге удур демиселди чорудуп, аныырының хуусаазының база ону чорудар чурумунуң үрекчилери-биле демиселдиң эйин эрттирин турар. Рейдилерни чорударынга хөй-иштиниң аныыр инспекторлары улуг дузаны чедирип келген, оларның саны амгы үеде 350 ажын турар.

Бистиң республиканың арга-лары, ховулары болгаш даглары дүүглуг аныыр, аныыр тывыжынга ажыглаар ан-мен болгаш куштар-биле байлак. Күрүнеениң аныыр-тывыш ажыл-агыйлары, кооперация аныыр ажыл-агыйлары, бедетпед конторалары, ачылларның болгаш балыкчыларның иштилели чыл санында-ла 650—820 муң рубль түүнүг ан-өлүктү дужаан турар. Ынчалзажок од организациядар бодунуң бүдүрүлге ажылынга быжыглаттынган черлерге чүгле ан-өлүк тывары-биле кызыгаарлаттынмайн, бойдус байлаавың курлавырларын камгалаар, аңнарны өстүрер, төтчеглекчилер-биле демиселди күштелдирер талазы-биле комплекстиг хемчеглерни боттандырар хүлээлгелиглер. Республикада ан-менин төтчеглеп, кайы-хамаан чок өлүрүп кырар чорук ам-даа хөй болуп артышаан. Мергежилдиг аңчылар-даа, аңнаарынга инакшыдыг кижидер-даа аңнап турган байыр сорулга-биле төтчеглекчи чорукту болдуруп турардар. Сөөлгү чылдарда ан-менге турестер база улуг каражаны чедирип турар. Бистин республиканда чамдык ховар аңнар төперилге чоокшулап турар. Сларга кызыл бөрү, архар, чөөрен, тогдук, бобр, кара-куш, торлаа болгаш өскелер-даа хамааржыр. Чамдык үнелиг аңнарның болгаш куштарның санының аажок азаажаанын барымдаалаш, ховар болгаш төпер чоокшулаан аңнарның талазы-биле, «Тыва АССР-ниң Кызыл дештерин» тургузары чугула боон турар.

Тыва АССР-де балык камгалалының инспекциязының бүрүткээни 98 хөлдериниң 87-зинден барык-ла балыктавайн турар, а артканнары ам-даа долу шингээдин алдынмаан. Чылда балык тударының темпизи оспейн турар болгаш 250—300 тонналың деңнелинде артышаан. Колдуунда-ла балык заводу, Респотребсоюз болгаш аңчыларның база балыкчыларның иштилели балык тудуп турар. Республиканда балык курлавырларын ажыглаарын экижидер сорулга-биле балык заводун тургускан, ол бүдүрүлге балык тударын экижидер, хереглекчилерге ону чогуур өйүнде чедирер, оон камгалалын хандырар, балыкты ыштап, хенмелээр болгаш дузаар талазы-биле ажылды чорудар хүзээлгелиг. Үнелиг балыктарның байлаарын суг хөолбектеринге салын турган, балыктың курлавырын ковүдедир, республикага балык ажыл-агыйын артемге үндезилеп чорудар талазы-биле улуг роль база-ла балык заводунга хамааржыр. Ынчалзажок ол заводтуң ажылында улуг четнестер бар. Бо бүдүрүлгеге балыктаар 60 ажыг сугларны быжыглап каан хиревиде-ле оон чүгле сезинден балык тудуп турар. Сөөлгү каш чылдарда хөй нуруузунда чаңгыс-ла ол черлериниң балыктан турарындан, оларның балык курлавыры хоозуран эгелээн.

Балыктаарынга белен черлерден оларны тотчеглеп, кырар чорук балык ажыл-агыйынга улуг хораны чедирип турар. Химикаттарны ажыглаар, үүргенелээр черлерден балык тудары болгаш ону тударының өске-даа хоруглуг аргаларын ажыглаар чорук балыктың массалыг узуткаттынарын болдуруп, эгиттинмес каража-когаралдарны болдуруп турар.

Чер иштиниң байлактарын чөп болгаш комплекстиг ажыглаарының талазы-биле айтырыгларны шинтирлеп турарының ажык-дузаалының деңнели ам-даа куду, амгы үениң негелделеринге дүүшпейн турар, «Тыва кобальт» комбинат казын, тыпкан рудадан ажыктыг бүдүмелдерни арыглап алыр талазы-биле төлевилээн көргүзүглериниге четпейн турар. «Тыва даг-дүгүн» комбинатта рудадан даг-дүгүн төлевилээнин өзүгаар 90 хууну арыглап алыр турган болза, херек кырында ону арыглаарының коэффициентизи 76—85 хуудан аспайн турар.

Тулуг материалдарын алыры-биле тоо-быдаргай, бичин-бичин карьерлерни чогуур документация чокка-ла кылып турар. Ындыг бүдүрүлге черлериниң чер иштиниң байлаан камгалаарының хоойлу-дүрүмнерни сагыырын чогуур органнар негелеин турарын чугаалаар херек. Чер-чер Советтери бо талазы-биле ажылды база кошкак чорудуп турар.

Бойдустуң үнелеп четтирмес эртине-байлаа—аржаан сугларын бүрүү-биле ажыглаарының айтырыын шинтирлээн турар ужурлуг. Республикада эм шынарлыг дыка хөй аржаан суглар бар. Оларның үүгле каш-ла саны ажыглаттынып турар. Хлустуң ажыглан турар Чедер болгаш Дус-Хөлү дыка сыыган, чамдыктары эмчилериниң хайгааралы-даа чокка, эрги арга-биле ажыглаттынып турар.

Агаар делгемнерин хирлеп-ишкининден камгалаар талазы-биле республикада чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Кызыл хоорайда хереглекчилерни топчүттүгнен чылыг-биле хандырарының хемчеглерни күүсеткениниң аная 77 котёльнаяларны хаар арталыг болган. Чоокку үениң иштинде ам-даа 24 бичин-бичин котёльнаяларны хаарын, 14 котельнаяларга ыш-бус үндүр сордурар тустай машиналарны эптеп, олла хире котёльнаяларны ТЭЦ-ке кожарын көрүп турар. Хоорайларны болгаш чурттакчылыг черлерни асфальтылаарының ажылын доктаамал кылып турар.

Ындыг-даа болза, Кызыл болгаш Ак-Довурак хоорайларда агаарның хирлеп-ишкининиң деңнели ам-даа бедик боон турар. Оон кол-ла чылдагааны электри станциялары болгаш үлетпүр зонаының котельнаялары боон турар.

Үлетпүр бүдүрүлге черлери атмосфера агаарын хирлеп-ирер черлерни арыглаар херекселдер-биле дериирин саададып турар, а кылып каан черлерде оларны ыын эвес ажыглап, чогуур үезинде септевейн турар. Санитар албан черлери, улус депутаттарының Советтери-даа оларның удуртукчуларындан бо айтырыг талазы-биле шынгыы негелде салбайн турар.

Бойдус камгалалына дөртү-биле хамаарыр база бир айтырыгга доктаары чугула—деп, илеткелчи чугаалаан.— Ол болза, бистиң республиканың хоорайлар, суурларының санитарлыг байдалы-дыр. Чурттакчылыг черлерни долгандыр турар денискээрлер, ылангыя Кызылдың чанында, оңгул-чиңгил черлер, карьерлер кастының, боксак-биле доолдунган. Кижилерниң дыштаныр черлери, хөлдер болгаш хемнер кыдында хөй бөкталган, бузук шилдер долган. Кызыл хоорхүүскому, улус депутаттарының районнар Советтериниң күүскомнары, Чуртталга-коммунал министерствозу, өскедаа министерстволар болгаш ведомстволар мындыг четнестерни узуткаарынче шыңгыы кичээнгей салыр ужурлуг.

Тыва АССР-ниң бо сессиязынга бойдус камгалалының дугайында айтырыгны тургусканы республиканга болгаш улус ажыл-агыйынга бо айтырыгның улуг ужур-дузалының коргүзүп турар-дыр деп, илеткелчи уламчылаан. Моңу чугаалажып көрген чорук республиканың бүгү хөй-иштиниң, ажылчы чоннарының, кодээ ажыл-агый, эртем болгаш хөй-иштиниң организациларының удуртукчуларының, школалардың өөреникчилериниң, хоорайларның, районнар төпериниң коммунал ажыл-агыйларының ажылдакчыларының, улус депутаттарының күүскомнарының бойдусту камгалаарының дугайында Хоойлуну күүседириниче мөөнүүр ужурлуг. Улус депутаттарының чер-чер Советтери боттарының сессияларына бойдус камгалалының айтырыгларын ховар көрүп, күүскомнар хуралдарына көрбейн турарындан үстүде айытынган четнестер бар боон турар. Аныыр тывыш ажыл-агыйының эргелели, балык камгалалының инспекциязы болгаш ыыш ажыл-агыйының эргелели-даа чер-чер Советтери-биле кошкак харылзаалыг, бойдус курлавырларын камгалаар болгаш таарымчалыг ажыглаарының айтырыгларын тургусчайн-даа, чедир шинтирлевейн-даа турар. Төтчеглээшкиниң хөй саныг факт-барымдаалары, бойдусту кам-хайыра чок көөр, бойдусту камгалаарының дугайында РСФСР-ниң Хоойлузун каржызы-биле үраэр чоруктарның боон турары ол чугула. Хоойлуну канчаар ыүүседи турарын республиканың прокуратуразының амдаа четпес контрольдан турарының дугайын чугаалап турар-дыр.

Бойдус кижиниң чүгле амыдыран-чурттаарына бүгү үүлдерни берип турар эвес, харын база бүгү-ле материалдыг чаагай кежиктериниң үндезини боон турарын кижи бүрүзүнүң угаан-медерелинге чедир таныылбыраар ужурлуг бис. Боттарывыстың келир үеде салгалдарывыска бойдусту болгаш ооң курлавырларын камгалап, арттырар дээр болзувусса, бо айтырыгны эртемге ханызы-биле үндезилеп көөр апаар.

— Бистиң чуртувус ССРЭ-ниң чаа Конституциязының бир чылынга болгаш Улуг Октябрьниң 61 чыл ооюнга уткуштур бар чоруур—деп, илеткелчи түүпелинде чугаалаан.— Ол совет кижилериниң чогаадыкчы энергиязының болгаш сорук кирипишкининиң күүлүг кодургулуушкунун болдуруп, ону беш чылдың даалгаларын чедишкиниг күүседири, СЭКП-ниң XXV съездизинин шинтирлерин амыдырала боттандырары дээш ажылчы чоннарның социалистиг чарыжынга чаа идиг боон турар. Республиканың Министрлер Чөвүлели, улус депутатларының районнар, хоорайлар, суур болгаш кодээ Советтериниң күүскомнары, Тываның бүгү ажылчы чоннары областың партия организациязының удуртулгазы-биле чораан, Тываның бойдус байлактарын камгалап, остүрериниң талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни чедишкиниг күүседири дээш боттарының бүгү күжүн, мергежилин үндүрер дээрин Тыва АССР-ниң Дээди Совединге бүүредирин чөпшээреп көрүүлер.

* * *

Илеткед талазы-биле сапалаал беришкини эгелээн.

СЭКП Тожу райкомунуң бирги секретары депутат **С. К. Орус-оол** бир дугаарында санал берген.

Тожу — ан, өлүк талазы-биле бистиң республиканда байлак булуннарның бирээзи. Районнуң девискээри улуг-улуг арга-арыглар-биле шыпытынган. Ында ан-мен албек. Тожунуң сугларында балык-байлаш арбын. Бойдустуң бо хайыразын чөп ажыглаар, төтчеглээшкинин болдурбас талазы-биле эвээш эвес ажылдар кылдынган.

Тожуда ийи аңнаар-тывыш чери бар. Оон ажылдакчылары күүнеге өлүк дужаалдаын чедишкиниг боттандырып турар.

Ол чугула кампания-биле чергелештир аңнаар сезонунуң үезинде анны, ыыштыр болгаш балык-байлашы өйлемчээлдиг өлүрер талазы-биле ажыл сөөлгү чылдарда элээн идепкейжээн. Хоруглуг аңнарны камгалаар талазы-биле ажыл база күштелген.

Район девискээринде турар арга-арыгны өрттен камгалаар талазы-биле ажылды Тожу районда күштелдиргенин санал берген депутат демдеглээн. Ниитилеп-биле үш миллион хире гектар черниң арга-арыын өрттен камгалап турар. Ол ажылга хаара тутунган парашютистер десантыларының саны өскен. Оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунган.

Ындыг болзажок бойдустуң байлаан камгалаар талазы-биле чамдык четнестер бар. Аңнаарының база ыыш кезериниң чурум хажыдышкынары эвээжевейн турар. Бо чылдың эрткен айларында безин 81 чурум үрээшкин болган.

Чурум хажыдышкынарын үндезини-биле чайладып, бойдустуң байлаанга хумагалыг болурун моон соңгаар-даа күштелдирерин чедип алыр дээш Тожунуң ишчилери улам чүткүүдүт ажылдаар дээрин С. К. Орус-оол түүнелиинде илереткен.

— Амгы үеде бистиң республикада улуг-улуг үлетпүр будүрүлгелериниң саны хүн бүрү өзүп турар—деп, Тываның даг-дүгү арыглаар В. И. Ленин аттыг комбинадының директору депутат **В. А. Ухов** бодунуң саналын эгелээн.—Улетүүрнүң чиг-эт бүрүзүн бойдустан ап турар бис. Кол сорулга болза ону хумагалаары болур.

Даг-дүгү арыглаар комбинат бир чылда бир чүс муң тонна хөмүр-дашты чарыгдап, 12 миллион тонна даг массазын, дорт миллион тонна руданы будүрүп, 4,1 миллион кубометр сугну үндүрүп турар. Ол бүгү чүүлдериниң ыжы, богу сугже кирип, агаарже үнүп, чоогунда турар бойдуска хора чедирип турар болбайн аан.

Бо бүгүнү өөренип көргеш, комбинаттың ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары бойдуска хоралыг чүүлдерни узуткаарының хемчеглерни ап келген. Тускай арыглаа аппараттарының болгаш өске-даа херекселдериниң дузазы-биле ыыты болгаш бокту чок болдуруп турар. Оон аңгыда ыыш арыглаар тускай гидрохерексел база ажыглалга киргеп.

Бо бүгү-биле чергелештир ам-даа шинтирлеттинмейн турар айтырыглар хөй. Чамдык арыглал болгаш салгынадыр херекселдер долу күчүзү-биле ажылдавайн турар.

Индирде—Чадаананың амыдырал хандырылга комбинадының бажыкчызы депутат **А. К. Сарыглар.**

Улус депутатта р ы н ы ң Чөөн-Хемчик район-даа, чер-чер Советтериниң-даа сессиларында арга-арыгны камгалаар талазы-биле айтырыгны чаңгыс удаа эвес чугаалажып келген. Ол ажыл көскү түүкелдит болуп, бойдус камгалалы-биле холбашкан чамдык ажылдар амгы үеде чедимчелиг шинтирлеттинип турар. Чыраа-Бажы, Чыргакы кодээ Советтериниң девискээрлеринде бойдустуң байлаан төтчеглээр чоруктарның саны сөөлгү үеларде элээн кызырылган.

Ындыг турбуже районда өрт айыды болу бээр таварылгалар ам-даа бар. Оны моон соңгаар болдурбас талазы-биле ажылды ам-даа күштелдирге чогуур деп, А. Сарыглар демдеглээн.

Ховар дээн омуль, белядь деп балыктарның үүргенелери Сут-Хөлче салган. Ол бо үениң дургузунда элээн өзүп келген. Ындыг-даа болза чүгле Чөөн-Хемчиктиң эвес, өске-даа районнардан, оон туржун Кызылдан белин келгилээн машина-балгаттыг кижилериниң оон балыктан турарын депутат шугумчүлээн.

Сөөлгү үеде бойдус камгалалының талазы-биле айтырыгны чер-чер Советтериниң күүсөкчи комитеттериниң, катап тургузарын ажылдарны чылдын-даа өскелеп, ажылдаан дугайын чугаалажып турар апарганын улус депутаттарының Кызыл район Совединин күүскомунуң даргазы **А. К. Бакулин** чугаалаан.

Бойдус камгалалының районнарының ниитилеп бодунуң ажылын идепкейжиткен. Черни ажыглаарын экижидериниче кичээнгейни күштелдирерин. Бо херекке под угланыышкын—хөрзүнүүн дужуткүрүн бедидери, катап тургузары болгаш оларны хат, сугдан үрелир чоруктан камгалаары болур.

Шак ындыг байдалда турар «Тиделге» совхозтуң девискээринде 250 гектар шөлге ыыш камгалалдыг дилиндектерни тарын олурткан. 1976 чылдан бээр шак ындыг дилиндектерни «Көк-Тей» совхозта тарып эгелээн. Хову-шөлдерге төп турар органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелериниң саны чыл санында ковүдеп турар.

Районнуң девискээринде ыыш камгалалының талазы-биле болгаш өртке удур чамдык ажылдарны чорудуп турар. Ынчалзажок бо ажылда четпестер бар. Ол дугайын чижектер-биле бадыткап чугаалаан.

«Тиделге» совхозтуң директору депутат **О. Ч. Кара-Доңгактың** чугаалааны: Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң сессиязынга бойдус камгалалының дугайында айтырыгны чугаалажып турарын үүлдүгаунуң хүлээп алдым. Бистиң Бай-Тайга районда арга-арыгны болгаш дириг-амытаннарны камгалаар талазы-биле чамдык ажылдар кылдынып турар. Чурттакчы чон өртүзүнге бойдус камгалалының темаларынга лекциялар, беседаларны чорудуп турар.

Ынчалза-даа районнуң күүсөкчи комитединин болгаш көдээ Советтиң талазындан бойдус камгалалының ажылын улам-на күштелдирери чугула. Арга-арыгның байлаан, балыкты, кушту чө

БОЙДУС БАЙЛАКТАРЫН УЛАМ КӨВҮДЕДИР

(Төнчүү. Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

Индирде Тыва АССР-ниң иштики херектер министриниң оралакчызы А. Е. Ондар, Бойдус курлавырларын ажыглаарын экижидериниң болгаш бойдус камгалалын күштелдиреринің дугайында партия база чазактың доктаалын күүседир дээш Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозу тодаргай ажылдарны кылып чорутканын ол чугаалаан.

1977 чылда төтчеглекчилерге удур 206 бригада рейдиин кылган. Оон иштинде иштики херектер органнарының киржилгеан-биле 49-ту чорутткан. Рейдилериниң түңнелиндеи алырга, балыктаарының болган аңдаарының корум-чурум үрээшкиннери илереттинген.

Корум-чурум үрээнперге хамаарыштыр дараазында хемчеглерни ап чорутткан: 132 кижини штрафтаан, 14 кижини административтиг комиссияже шилчаткен, 2 кижини кеземче херээнче киргген.

Бо чылдың бирги чартыында милиция органнары 3 херектэ оттургаан, 4 кижини кеземче херээнче киргген. Бо херектерни эң айылдыг төтчеглекчилерге хамаарыштыр кедүрүп, хоойлуга дүүштүр шыңгыы торгаан. Чогумчалыг хемчеглерни чорудуп-даа турзувусса, чөпшээрел чок аңнаар, балыктаар чоруктуң саны республикада кызырылбайн турар. 1978 чылдың бирги чартыында аңнаар талазыбыле корум-чурум хажыдыышкыннары болган.

Республиканың ИХМ-и 1978 чылдың июль айның төнчүзүнде дөрт кижи составтыг бөлүктү тускайлаан. Олар орттуң болган чылдагааннарын, буруулуг кижилерни илередириңте болгаш өртке удур хемчеглерни чорударынга үлүүн киириштирер.

Республиканың иштики херектер органнары бойдусту камгалаарын күштелдирер, ук ажылды улам идепкейжилер дээрэин А. Ондар Тыва АССР-ниң Дээди Совединге бүзүредип чугаалаан.

— Долгандыр турар бойдусту камгалаары хамааты бүрүзүнүң ыдыктыг хүлээлгези. Ынчангаш бо талазыбыле тайылбыр ажылын районнуң чер-чер Советтери чон ортузунда чорудуп турар — деп, Каа-Хемде «Бүрен» совхозтуң саанчызы депутат П.-У. Т. Сувак саналының эгезинде чугаалаан.

Черниң культуразын бедидер дээш районда чорудуп турар ажылдарга депутат доктааган. Бо талазы-биле СЭКП-ниң XXV съездизи, «Улуг Октябрь» совхозтар соолгу чылдарда багай эвес көргүзүүлерни чедип алганнар.

Суггарылга буталарын тударынга районга 2 миллион рубльди чарыгдаан, ынчалзадаа суггаттыг черден ап турар орудга эвээш. Бай-Сөөт бутазын тын эвес кылганындан ажыглалга ам-даа кирбээн.

Бойдус камгалаарынга хамаарышкан өске-даа айтырыглар дугайында депутат саналынга чугаалаан.

Республиканың балык камгалал күрүне инспекциязының кол инспектору В. П. Твердяков сөс алгаш:

— Тываның чүгле үнүжү янзы-бүрү эвес, дириг амытаннары, ыаңгыя балык аймаа элбек. Холдеринде, хемнериңде 25 янзы-бүрү хевирниң балыы бар — деп, ол чыыланнарга дыңнаткан.

Чагытайның болган Тываның өске-даа холдериниң, хемнериниң балыының саның ковудедир, шынарын экижидер хемчеглерни ап турар. Чагытайга ийи миллион хире ход пеляниң байлаңнарын 1966 чылда салган. Олар аңаа тааржыш өскен. Хөлден чылдың-на 400—450 центнер балыкты тудуп ап турааа-даг. эвээжевейн турар.

Республиканың балык курлавырын камгалаар талазыбыле кандыг ажылды күрүне инспекциязы, чер-чер Советтери ап чорудуп турарын оратор чугаалаан. Тожуунуң, Каа-Хемнинң, Улут-Хемниң райкүүскомнары бодунуң районнарынын девискээрлиге балык камгалалын экижидер хемчеглерни ап, төтчеглекчилер-биле демиселди күштелдирген.

Балык камгалал органнарының, улус депутаттарының чугула сорулгаларының бирээзи болаа, үнелиг балыктарны камгалаары болур. Каа-Хемде, Бии-Хемде, Хамсырада мыйыттың, кадыргының, белдиң курлавыры тургустунган. Ынчалаа-даа үнелиг балыктар Улут-Хемде, Хемчикте, Дерзигде, Элегесте болган өске-даа черлерде дыка эвээжээн.

Республиканың Кодэ ажылагый, Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерстволарының бүдүрүлгелери балык курлавырыга эвээн когаралды чедирип турар. Буталар дестеринге балык эртпес үүлдерни кылбайн келген. Чамдык үлетүр бүдүрүлгелер ажыл-агыйга ажыглаан сугларын хемнерге киир аксын турар, ол чорук балыктың курлавырының өзүп, көвүдээринге хора чедирип келген. Балыкты камгалаарынга болган өстүрериңге шантыктап турар өске-даа четпестерни В. Твердяков чугаалаан, моон соңгаар сессияның шиитпирин күүседир дээш эки ажылдаарын бүзүреткен.

Бойдус камгалалының айтырының район болгаш кодэ Советтериниң сессияларынга, күүскомнар хуралдарынга чугаалажып, чогуур хемчеглерни ап турарын Тес-Хем райкүүком даргазы депутат Н. В. Чыдыгыр бодунуң саналынга демдеглээн. Бойдус камгалалын хайгааракаар 7 комиссияны 56 кижилиг тургускан.

Арга-ыяштың чөп ажыглаарында четпестерни чугаалаан, моон соңгаар суггаттыг черлерни четче ажыглаарының чугуласын айтыкан.

Районнуң совет, ажыл-агый, административтиг органнары бойдус камгалалын, оон байлаан чөп ажыглаарын хандырар талазы-биле четпес ажылдап турарын айыткаш, оратор бо ажылдарны күштелдирер талазы-биле хемчеглерни районнуң чер-чер Советтери алыр дээрэин бүзүреткен.

Республиканың ыяш ажыл-агый эргелелиниң начальники М. А. Гаков сессияга санал бергеш, арга-ыяшты катап тургузар, хову камгалаар ыяш куржагдарын тарын олуртур талазы-биле ыяш ажыл-агыйларының кылган түүлдер-ниге, перспективаларынга доктааган. Оон-биле кады бо ажылда четпестерге доктаагаш, ыяш тарылгазының төлевилелин, черни шилип алырын экижидериниң, химиктиг аштаалга, хову ажылдарының үеэнде, мал одаларында арга-ырларны, тарымал ыяштарны камгаарының чугудазын демдеглээн.

Чыжыгананы камгалаар, өстүрер талазы-биле айтырыг-га ол доктаагаш, Чадана, Кызыл, Барыын-Хемчик ыяш ажыл-агыйларының чугуласын айытыкан.

Районнуң совет, ажыл-агый, административтиг органнары бойдус камгалалын, оон байлаан чөп ажыглаарын хандырар талазы-биле четпес ажылдап турарын айыткаш, оратор бо ажылдарны күштелдирер талазы-биле хемчеглерни районнуң чер-чер Советтери алыр дээрэин бүзүреткен.

Республиканың ыяш ажыл-агый эргелелиниң начальники **М. А. Гаков** сессияга санал бергеш, арга-ыяшты катап тургузар, хову камгалаар ыяш куржагдарын тарын олуртур талазы-биле ыяш ажыл-агыйларының кылган түүлдер-ниге, перспективаларынга доктаагаш, Оон-биле кады бо ажылда четпестерге доктаагаш, ыяш тарылгазының төлевилелин, черни шилип алырын экижидериниң, химиктиг аштаалга, хову ажылдарының үеэнде, мал одаларында арга-ырларны, тарымал ыяштарны камгаарының чугудазын демдеглээн.

Чыжыгананы камгалаар, өстүрер талазы-биле айтырыг-ны,

ОРУС ДЫЛДЫ БАШКЫЛААРЫН ЭКИЖИДЕР

Бо чылдың сентябрь 9-та үкген № 211 «Шында» Чөөн-Хемчик районнуң Суг-Аксы ортумак школазының башкызы О. Чаң-оолдун «Бижип-даа, чугаалап-даа билир кылдыр» деп үүлүнде амгы үеде Тываның ыракузак булуннарында орус дылды башкылаарының айтырыгларында бергелериниң дугайында шүгүмчүлелдиг чагаазы черле солун. Авторнуң бодалдары колдуунда шын, ынчалза-даа...

Чеден чылдарның ортумак школа доозукчуларының орус дыл талазы-биле билииниң деңнели 50—60 чылдарга бодааргa дыка экижээнин эскербейн барып болбас бис. Үстүнде авторнуң саналы-биле алырга, орус дылдың талазы-биле ортумак школа доосканнарның билииниң хоомайы орус дылды тыва кадрларның башкылап турарында база өске-даа чамдык чылдагааннарда деп турар.

Бистиң Хову-Аксының 8 чыл школазынга школачыларны Тыванын кайы-даа булуннарыдан эккеп турар: «Орус дылга өөренип алзын дээш эккелген школачы чүве» дээрлер. Бо чаа эгелээн 1978—1979 өөредилге чылында безин бистиинде Эрзиннин Нарындан, Бай-Тайгадан, Тожудан элээн каш өөреникчилер бар. Олар келирде орустап чугаалаары шала хөрелиг болур, чүге дээрге ол черлерде чоннуң чугаазы, харылзаазы үүгле тыва дылга чоруп турар. Көдээ суурлардан Хову-Аксынга келген өөреникчилерниң дүрген орустап чанчыга бээри үүгле школада-даа эвес, а харын ниити чоннуң орус дылга чугаалажып турарында.

Орус дылды тыва школага башкылаарын экижидер дээш үүнү кылырыл деп айтырыгны амгы амыдырал салып турар. Манаа чамдык бодалдарны чугаалап көрейн. Бирээде, школачыларның профессиялар шилип алыр айтырыынче улуг кичээнгейни салгаш, эге класстарга тургаш-ла башкылаар күзелин илереди берген бичии ургларны тып, оларны Кызыл хоорайның № 2 школазынга азы өскедаа районнарның кайы-бир школазының интернадынга тургузуп, орус дылга өөредир болза эки. Ийиде, шак ынчаар өөредир ургларны ырак-узак Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга, Өвүр дээш өске-даа районнардан ап болур. Үште, бежен чылдарда республиканың школаларынга орус башкылар арбын турду, а чеден чылдарда көдээге орус дыл башкылаар орус эштер эвээжей берген. Мында чөптүг чылдагааннар-биле катай кады чөптүг эвес чылдагааннар бары тода. Москва, Ленинград дээш улуг хоорайлардан орус дыл башкыларын чалап ап, оларны ырак-узак районнарга ажылдалыры чугула. А Кызылга орус дыл факультеди дооскан Мөңгүн-Тайга азы Бай-Тайга чурттугларны стажировкаладып турза база эки.

Дөртте, көдээниң ортумак школаларынга эвээш-ле дээрге 3—4 хире орус башкылар-лыг турар болза экиле болур ийик. Ынчангаш көдээ школаларга орус дыл башкылап барган эштерге эн-не таарымчалыг байдалдарны тургузары кончуг чугула. Беште, ам дыка хөй эге класстарда орус дылды хиреліг билир башкылар боттары башкылап турар. Чижээлээрге, 2-ги класста 8 шактыг орус дылды өске орус башкыга бергеш, демги башкыны кижизидилге ажылы-биле биргээр хандыргаш, шалынын камгалап бээри чугула. Мону кылыры берге эвес болгу дег.

О. КОРОДА.
Танды район.

Кызылда аныяк көрүкчүнүң театры тургустунганындан бээр 15 чыл оюн удавас эрттирер. Ол юбилейге хамаарыштыр Сергей Ермолинский, Александр Хмеликтиң «Барабанның дыңзыг хак!» деп шиизин (режиссеру Айлаана Чадамба) белеткеп турар.

Амгы үеде ук театр ургларга таарышкан сценажыдылгалар кылып, аныяк артистер-биле теоретиктиг кичээлдерни эрттирип турар.

ЧУРУКТА: аныяк көрүкчүнүң театрының эң хоочун болук киржикчилери.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

СОНУУРГАКТАРГА

Дагылдан люстра чедир

Демир буттуг дагыл олуртур кылдыр кылган ыяш хааржакчыгашты эрткен векте Латвияның тараачыннарының бажыңнарынга көрүп болур турган. Бөгүн—ол музейниң экспонады апарган. Ригада чаа ажыттынган делгелениг баштайгы арнын ол ажыдып, Латвияның девискээринге болган хөгжүлдениң дугайында тоожуп турар.

Демир дагылдар маная X векте тывылган. XVIII векке чедир өргөөлерге хүлер люстралар, шандалдар, канделябрлар тыштып келгилээн. Керосин лампазы база-да ындыг төөгүлүг: бөдүүн херексел турганындан чоорту шилдеп, шаажандан тургустунган эт кылдыр шилчээн.

Дагыл, үстен кылган чула, керосин лампазы, газ-биле долдурунган суугужугаш, ортузунда өзек кылып каан снаряд холазы (дайын үезинде ажыглаттынып турган), хүндүзү чырыкка хереглээр плафоннар—чырыткыга ажыглап турган херекселдериниң бадыткалы бо.

А оон чоогунда—Риганың чырык-техниктиг заводунуң бүлүрүп үнүрүп турары—амгы үениң херекселдерни көргүскен люстраларның шилдери чырыткыланыр, стол кырынга салыр лампаларны тургускан демирлери кылаңнажыр.

Риганың кудумчуларынга кежээ он-он мың өттар кыыр. Чоокта чаа ук хоорайга эн күштүг «дагыл»—бедик базышкынныг натрий лампаларын тургускан.

Л. ШВАРЦ.
СЭТА-ның корр.

Хөй чыл дургузунда ыыт чок тура...

Дайынчы машинаның башкарыкчызы Б. Гармаштың Новороссийск чоогунга халдаашкынче киреринин сөөлгү минуталарын санап турган шагы 35 чыл эрткенде «дирлип» келген. Чидиг тулчуушкун болган соонда, танкиет үрей аттырыпкан «ужен дөртүнден» шагын адырып алган чүве-дир, оон ону Берлинге чедирген. Оон соонда дыка хөй чыл дургузунда ону шыгжап, Биче черниң дугайында тураскаал кылыр эдилеп чораан. Үгле чоокта чаа хозар шак чырынга болган сеңтээринге сонуургалдыг, аэропорт ажыдакчызы Б. Крыжановскийге ону белекке берген.

Биче черниң дайынчызының белекке берген шагы чыыкчының бежен дугаар экспонады болган. Оларның аразында эрте-бурунгу орус шак кылыкчызы П. Буренин кылганы, Швейцарияның, Италияның, Францияның, Голландияның мастерлериниң база Ала-чурттуң заводтарының баштайгы будургүлээн шактары бар.

В. ЛАВРЕНЮК.
СЭТА-ның корр.

ХАЙЫРААН ХҮН ХАЛАС ЭРТТИ

Сентябрьның орган үезинде ажыл-херек үжүрүнда «Хадын» совхозка чеде берген мен. «Өөк» болгаш «Хадын» совхозтарының девискээрлеринде делгем шынаалар бар. А ында черниң карактары дижиривис арыг чагай суглуг бичии-бичии хөлдер кыванайнып чыткылаар. Оларда өөр-өөр өдүректер, адгырлар таваар эштип чоргулаар. Ону көргеш, төтчеглекчилерниң чиябыл хайныр. Олар оранның байлаанга эвээш эвес үржукту чедиргилээш баргылаар. Төтчеглекчилериниң чедирген хөөн карачыг үүлгедиин ол хүннерде көрдүм.

Бир эртен аныяк коммунист М. Март-оолдуң удуртқан ситенчилер бригадазынга чеде бердим. Олар Хаглыг-Алаак шынаазында ситенни кезил, бөлүп, сараттап турар улус болду. Шынаа дургаар сараат-ла хөй. Ону көргеш, кижиниң сеткили чырып, өөрүшкүзү хайны бээр. А оларның ынаар-ла артында бурунайнып турар ышты көргеш, кижиниң хөнүү чайгаар-ла карара бээр. Менээ ындыг байдал таварышкан.

— Өрт өөрүргеш, дүүн бир хүннүң ажылы үзүлдү, оон-биле бо дүне бир шакка чедир тудуштувус. Сараттарывыска харыңдаа чедирбейн өөрүдүвүс. Кескен сиген орну болгаш чаш хаактар өрттенген. Суурдан каш кижи, колдуунда-ла бистин бригаданың ооллары от-биле эрестиг демисешти. Хөлге өдүректеп келген төтчеглекчилер одаан өөрүбээн, арагалап хонгаш, даң бажында арлы берген болдулар. Өрт оон үнген. Ол эвес болза бир сараатты тургузуп алыр ийик бис—деп, бригадир хомудан чугаалады.

Бии-Хемниң аңныыр инспекциязының ажылының кошкаа оон кеску-дур. Үгле ол эвес, кижи бүрүзү төтчеглекчилер-биле шынгыы демисежир херек.

К. ТҮЛҮШ.

БОЙДУС болгаш КИЖИ

ТАРЛАШКЫН ЧҮГЕ СЫЫГААНЫЛ?

«ССРЭ-ниң хамаатылары бойдусту камнаар, оон байлактарын камгалаар хүлээлгелиг»
(ССРЭ Конституциязының 67-ги үүлүнден).

Бистиң Эрзин районнуң арга-ыяштыг черлерин болгаш оон байлаа—кат-чимис аймаан, аң-меңин шын эвес ажыглан, чамдык кижилериниң чөпшээрел чокка, бүдүү төтчеглеп, үзүткап турарындан бойдус камгалалын бо районга шыңгыырадыры негеттинин келген деп бодаар мен. Бойдус байлаан шын эвес ажыглап турарының факт-барымдааларын хөйнү көргүзүп болур. Чоокта чаа, кезек кижи Эрзин лесничествозунуң ажылдакчылары-биле кады Хайыраканның Ажык-Чыраа деп черден сиген кезер дээш чоруптувус. Оът-сигеннің үнгени-даа хиреліг. Мурнунда дамырак кара суг агып чыткан чер курган, када берген. Кандаашкындан ындыг болган-дыр деп чамдык кижилер чугаалап-даа турдулар.

Бистиң турлаг кылдыр шилип алган черниске «Чаа орук» совхозтуң Сүбураада сүт-бараан фермазының инек кадарчызы К.-Х. Иргит чедип келген. Суг-сумуннуң када бергенин чугаалажып турарысты дыңнаап, ол мынча дээн:

— Хамык ужур кандаашкында эвес болдур ийин. Бо арга-ыяшты ажыглап турар ыяш ажыл-агыйы Ажык-Чыраның сулаткарының кидыларында ыяштарны кезип, үгле төжектерин арттырып каанын көрүңер даан. Оон ужурундан дамырактар курган, оон эриктериндан өттүгеен безин үнмеггээн-дир. Ынчангаш Тарлашкын хемниң суу безин сыыган, олче кинр аккан суглар курган. Мен бо-ла мынчаар 1973 чылга чедир хонуп, малчыннан чурттап чордум. Бо черниң суу кезээде үзүлбес, мал-маганга дыка таарымчалыг, суг-суггат үзүлбес чер-ле болгай.

Ук черниң хоочун чурттакчызының чугаазы ышын дээрзин бистиң чамдык эштериис база бадыткан турганнар. Тарлашкын хем безин бодунуң агып чыткан саваазын долбас, чер ара кадып, чиде берген.

Бойдустуң байлаан, оон курлавырларын чөп ажыглаар, оларны кайы-хамаан чокка төтчеглевес дээрзин бистиң республиканың баштайгы Конституциязында тодаргай айыткан болгай. Бистиң районнуң Эрзин, Тес болгаш Нарын хемнериниң эриктерин дургаар үнген ягызбүрү ыяштар сөөлгү үеде ховартап, шаарара бергенин ук черлериниң чону база өскерип турар. Чаңгыс-ла чижекти маная көргүзүп болур. Ниитиниң малынга чем белеткээри, ылаңгыя кандаашкынга чай болган чылда чугула-да ыйнаан харын. Ынчалза-даа будук-бүрү белеткээринге сылдагдап алгаш, хемнер уннарының талдарын, хадыңнарының, теректериниң будуктарын когжап каашкаа, олар катап үвер арга чок боон турар. Мал чемнеринге будук-бүрүү белеткээр черлерни, ону кайчаар хора чок кылырын билген-турар ужурлуг. Мал чемнериниң белеткелчилери бо талазы-биле бөдүүн негелделерни билбезиниң ужуундан чамдык улуг ыяштарны ужургулаашш, бүрүлерин чыын алган соонда, аваа-ла курган чыткылаар ыяштар хөй.

Бо талазы-биле чоннуң чугаалажып, сүмелеп турарын алырга, будук-бүрү белеткээрин, ыяш кезерин чөпшээрөөн участоктардан кылып, «огуур негелде-дүрүмнерни сагыыр болза чогуур. Тудугга хереглээри-биле ужурган ыяштың үгле унуп эвес, а бүрүлерин, чиде будуктарын ажыл-агый сорулгаларына ажыглаары дыка чугула үүл боон турар. Оон мал чемя — витаминниг далганы үгле белеткен ап болбазыл? Ындыг ажыктыг ажылды кылып турарының чижээн Балгалының ыяш ажыл-агыйындан көрүп болур. Ында тускай дээрбе-биле сиген далганын бүдүрүп турар болгай. Чугаа мал чемнери белеткээриниң, аңаа холбаштыр бойдустуң байлактарын, ылаңгыя арга-ыяшты камгалаарының дугайында чоруп турар болганда, бистиң болгаш өске-даа черлерде алаа-биле үнүп турар кара болгаш хова-даа хараганнарының дугайында база чугаалашса чогуур. Ол тенниг, кадыг-даа болза чечеткелиг, ногаарарып турда, кандыг-даа мал дыка амданнаның чикрип бөлдир бис. Шак-ла ол үеде харагаанның чирбейленип үнген баштарын кезип алгаш, чүге далганнан ап болбазыл? Мен бодаарымта бо база улуг курлавыр-дыр.

Бистиң районда чыжыргана дыка албек үнген. Ынчалза-даа ону ажыктан турарында четпестер база улуг. Ол дээрге бистиң калбак делгем Төрээн чуртувуста хова? дээш улуг үнелиг, эм болур каттыг үнүш-тур. Сөөлгү үеде чыжыргана чедиштир бышпайн, доңмаанда-ла республиканың чук бүрүзүнден, харын-даа Красноярск крайдан безин келген кижилер, а ол ышкаш тус черниң чурттакчыларыдаа тотчеглен, мурнун былаажыр дээш одура шаап, будук-бүрүзү-биле сөөртүп аппаар чоруктар бар. Чыжыргананың камгалалын шыңгыырадыр дугайында айтырыгны тодаргай чугаалажыр үе шагда-ла келген. Үгле бистиң эвес өске-даа районнарның чыжырганалыг черлериниге хайгаарадды күштелдирер херек. Бо талазы-биле десиктериниң харысаалгазын бедидер ужурлуг.

Д. ЧЫРГАЛ-ООЛ.

Эрзин суур.

«КОМБАЙННЫ» ХОРУЗА

Бо чылын бистиң районнуң Адар-Төш, Кегзөн-Булак, Сөөскеннг дээш өске-даа тайга-сыннарлыг черлерде, мурнундагызы ышкаш, кат аймаа элбек үнген. Августуң сөөлгү, сентябрьның эгс үеринде бо черлериниң арга-ыяштарының аразында дыка хөй машина-техниканы, кижилерни көрүп болур турган. Чылдың дужүду чедиштир бижып, хуусаазы келгенде, катчимисти чыын алыры чоннуң аш-чем продуктуларына улуг немелде болуру билдиңгир. Ону кымга-даа чөпшээреп турар. Ынчалза-даа бойдустуң байлаан, чижээ, кат аймаан чөпшээрел-биле ажаан алырын хоойлу-дүрүмде айыткан болгай. Ынчалза-даа оларны кайыын, канчаар чежени, а ол ышкаш кайы үеде чыын алырын кижи бүрүзү билген турар ужурлуг.

Бодунуң чагаамга чаңгыла чижекти көргүзерин күзеп турар мен. Чоокку чылдарда бистиң республиканың район сапынга катчыларның «күчүлүг чепсээ» — демир-шүүр апарган. Ону ажыглаарынга кижилер шуут-ла чаңчыга берген. Мен бодаарымга, ол дугайын чугаалажып, ону ажыглаары албан бе азы чок бе дээрзин көөр үе келген. Херектиң ужуру чүдел дээрге, кижилериниң «комбайн» деп адап алганы ол демир-шүүр катты чыырынга ажыктыг-даа болза, оон когуун үзүп, үрөп турарында болур. Мен бодумнуң хайгааралымның түңнелинде ацаа шуут бүзүрөп көрген мен. Демир-шүүр-биле кадын чыгган ыыттардан келир чылын бо чылдыындан ховар кат үнер чүве чораан. А каш-каш чылдарны улаштыр шүүрөп каапкан кат сыптарындан сөөлүнде кээп кат шуут үвмейн барып болуру оон кестүн турар.

Бо бүтүден алгаш көөрге, демир-шүүр ажыктыг эвес, харын хоралыг эт-тир. Катчимистиг черлерни камгалаарынга холбашкан бир айтырыг база бар. Ол дээрге чамдык кижилериниң бот-боттарын мурнаар дээш бышпаан, ногаан каттарны шүүрөп алыры-дыр. Чедир бышпаан катты чаш салбаа-биле кады туурта тырттып, шүүрөөрге, дараазында чылын оон кат шуут үнмес болур.

Мен бодаарымга, демир-шүүр белеткеп кылыр болгаш ону хууда ажык хараан, чонга садын-саарар чорук ышын эвес. Харын база ындыг шүүрөрөн үлетүүрге үндезилеп бүдүрер таварылгалар безин бар-болгай. Оон чижээнге, Улуг-Хем районнуң Ак-Дуруг ыяш ажыл-агыйын киирин болур. Аңаа демир-шүүр кылыр тускай «цех» безин турган. Эргим номчукчулар, демир-шүүр айтырыын көдүрүп турарым ышы бе азы кандыгыл, бо дугайында саналыцар чүү?

Ш. ДҮВЕНДЕЙ,
Чөөн-Хемчик район.

Келир үениң салгалдарының эрге-ажыынга

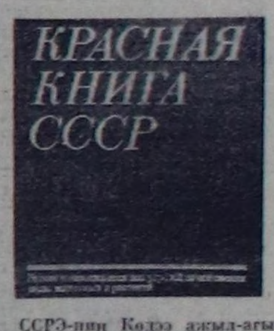

ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерстводу бистиң чуртувустуң ховар болгаш төөгүн чидер чыгай берген дириг амытаннарының, үнүштериниң хевирлериниң даңзызын — «ССРЭ-ниң Кызыл дептерин» бир дугаар парлап үндүрериниге белеткээн.

Ол дептерни тургузарынга совет эртемденнериниң улуг бөлүү элээн каш чылдарның дургузунда ажылдап келген.

«ССРЭ-ниң Кызыл дептеринде», кинр бижиткен дириг амытаннарның 144 хевирлеринге болгаш хевириниң уксаалларынга база дамырланчак сыптыг үнүштериниг 444 хевирлеринге хамаарыштыр хүлээн алган хоойлулар, оларның нептерен чурттазын черлери, бойдуста бар саны, үрежин көвүдээриниң аргалары, санының кызырыының ыылдагаанары, камгалап-кадагалаарының ап чоруттунун турар болгаш эй чорудар ужурлуг чугула хемчеглери айыттынган.

Дириг амытаннарны болгаш үнүштерин камгалаар талазы-биле бистиң чуртувуста хөйнү кылып турар: камгалалдыг черлериниң, заказниктериниң четкизин улам калбартып турар, ховар үнүштерни кезип белеткээрин, саны кызырылган аңнарны аңнаарын эвээжедип, чон ортузунга аңмен, үүнүн камгалалының кижизидилге ажылын чорудуп, чөпшээрел чок аңнаашкын-биле демиседи күштелдирген. ССРЭ-ниң чаа Конституциязының 18 үүлүнде черни, оон иштики болгаш суг курлавырларын, үүнүн база аң-мең аймаан камгалаарының база боттуг ажыглаарының, бойдус байлактарының катап тургустунарын, кижинин долгандыр турар бойдустун экижиирин хандырарының хемчеглерин алырының чугулазын айыткан.

Партия болгаш чазактың бойдус камгалалының дугайында сагыш салыышкыны бистиң чуртувуста дириг амытаннарның болгаш үнүштериниң хой хевирлерин катап ковудедириниге эки түңнелдерлиг. Ой-шаанда алдынган хемчеглериниң ачызында зубр, калан, Амур пары, шокар иви ышкаш дириг амытаннарның саны оларның шуут чидер деп бар чыткан чоруундан ковудээн, а киш, сайгак, база буур ышкаш чидер чыгаан аңнарны ам аңнап турар апарган.

ЧУРУКТА: «ССРЭ-ниң Кызыл дептериниң» карты.

ЧУРУКТАРДА: ак-кызыл пеликан деп куш конгуг ховар. Оон саны кызырлып турар. Кижидеи деспезиниң хараазы-биле, аңчыларга чиик олча боон чораан: Амур пары—ховар хевириниң уксаазы. Делегейниң «Кызыл дептеринде» болгаш «ССРЭ-ниң Кызыл дептеринде» кинр бижиткен.

Б. КЛИНЧЕНКОНУҢ фотолары.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Телевидение

СЕНТЯБРЬ 22-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа.
10.35—Эртенги гимнастика.
10.55—«Бышкан тараа үеэ».
11.45—«Силериниң театрда: чүү болуруг?» Күрүвениң ойнааарактарының Төп театрының ССРЭ-ниң улустуң артизи С. Образцовтуң удуртулгазы-биле фильми.
13.05—Софияның Күрүве филармониязының симфония оркестриниң концерти. Дирижеру Болгария Улус Республиканың улустуң артизи К. Иванов.
13.50—16.30—Чапсар.
16.30—«Кижилерге сен херек турунда». Документалдыг телефильм.
17.00—«Шыдыраа школазы».
17.30—«Чарыш, дилээшкин, чогаадылга».

КЫЗЫЛДАН

18.00—«Шыяанам». Дамчыдылга.
18.20—Мультфильм.
18.30—«Тыва неделя». Информастыг программа.
18.50—«Экин, аът!» Телефильм.
19.05—Телемедээлер.
19.25—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.30—Медээлер.
19.45—«Ква-ква квартет». Мультфильм.
19.55—«Көдээ ажыл-херектер болгаш айтырыглар».
20.25—«Хореографтыг миниатюралар». Ленинград ансамблиниң концерти.
21.05—«Ынчан Севильеге». Телешиниң баштайгы көргүзүү. Автору — С. Алешин.
22.30—«Ye». Информастыг программа.
23.00—Спорт программазы. Чапсарда — медээлер.

ИЛГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.00—«Орус чугаа».
18.30—«Москва болгаш москвачылар».
19.00—«Буратиноның делгелдези».

КЫЗЫЛДАН

19.30—20.30—«Календарь» чок матч». Уран-чечен телефильм.

Аңгыр

Бөгүн республикага болгаш Кызылга көжүп турар буурттаар, чагбас. Барын чук угданыышкынныг хаттың дүргени секундада 6—11 метр чедир. Агаарның температураазы республикага 20—25, Кызылга 23—25 градус чылыг болур.

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: Мультфильмнер чыындызы 9.30, «Прокаженная» 11.00, 12.55, 14.50, 16.45, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Муң чедимче чок чорук болгаш чаңгыс чедимче» 9.15, 10.45, 14.00, 15.30, «Каргыс шагдаа кадайланган» 12.15, 17.00, 18.45, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Вий» 15.00, 16.50, «Өске кижи» 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бирги класска чурттап чораанныр» 15.00, «Сөөлгү ок» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Кызылдың күрүнениң педагогика институ белеткел салбырынга студентилер хүлээп алыр. Белеткел салбырында үш факультет бар: физика-математика, педагогика болгаш филология. Киреріи күзээнвер школа доосканының соонда бир чылдан эвээш эвес күш-ажыл стажтыг болур. Ажылдың сөөлгү чылында стаж үзүктел чок болур ужурлуг. Совхозтар ажылчыларын, үлетпүр будурулгелериниң ажылчыларын, тудугжуларны, транспорт болгаш харылзаа черлериниң ажылдакчыларын, Совет Армиядан халашканнарны хүлээп алыр.

Киреріи күзээнвер дараазында документилерни дужаар: институтуң ректорунга билдириишкин, ортумак эртеминиң дугайында документ, күш-ажыл дептериниң хоолгазы, будурулгениң өөредири-биле чорукан бижин, будурулге характеристиказы, 286 майык өзугаар эмчи шынылгазы, 6 фото-чуруг (3х4 см хемчээлдиг).

Документилерни ноябрь 22-ге чедир хүлээп алыр, киреріи күзээнвер-биле беседаны 1978 чылдың ноябрь 23-те чорудар.

Өөредилге 1978 чылдың декабрь 1-ден эгелээр.

Өөренир хуусаазы 7 ай.

Белеткел салбырынга доозуп үнериниң шылгалдаларын эки дужааганнарны институтка киреріниң шылгалдазы чокка киирер.

Белеткел салбыры Кызылдың пединститутунуң хүндүткү салбырынга дыынакчыларны белеткээр.

Документилерни дараазында адресче чорудар: **Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 34, пединститут, белеткел салбыры.**

«Огонек» кафеге турган фотография чаа бажыңче көже берген болгаш амгы үеде мурнунда «Тувтрансагенство турган бажында туруп турар. Адреси: **Кочетов кудумчузу, 108.** Фотография дыштанып хөй чокка эртенгиниң 8 шактан 20 шакка чедир ажылдаар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчызының 2-35-24, 2-31-75, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийки амыдырал киллизиниң 2-31-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетүүр киллизиниң 2-22-64, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуг киллистериниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаңла 2-32-75 телефонче болгаар.

Гираж 17531. Чагыт 2656.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01076.